

Wioletta SZYMCZAK*

KAROLA WOJTYŁY TEORIA UCZESTNICTWA Potencjał badawczy i aplikacyjny z perspektywy socjologii¹

Elementem konstytuującym doświadczenie partycypacji, trwale umocowanym w doświadczeniu, jest poczucie sprawstwa. Zawiera ono w sobie poczucie wpływu, a także identyfikację własnego potencjału i wiarę weń oraz wiarę w skuteczność wspólnego działania i własnej w nim roli. Sprawstwo kulminuje w przeżyciu skuteczności, implikuje gotowość do podejmowania kolejnych zadań. Przejawem sprawstwa jest poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość i wiara w skuteczność wspólnego działania w społeczności lokalnej, wespół z innymi, na rzecz innych.

Konstytutywnym elementem projektów badawczych w naukach społecznych jest ich zaplecze teoretyczne. Teorie mogą pełnić w tym kontekście różne funkcje w zależności od przedmiotu badań, przyjętych paradygmatów, a w nich założeń epistemologicznych i metodologicznych². W badaniach ilościowych mających charakter dedukcyjny teorie stanowią podstawę naukowych przewidywań i eksplanacji, wyjściowy koncept dotyczący fragmentu rzeczywistości społecznej, poprzedzający i implikujący sposób operacjonalizacji zagadnień, które mają zostać poddane eksploracji. Teoria dostarcza kategorii i ram pojęciowych, identyfikuje potencjalne zmienne zależne i niezależne, umożliwia formułowanie hipotez, które w toku badania mogą znaleźć potwierdzenie lub zostać sfalsyfikowane, i służy do trafnego formułowania wyników oraz ich interpretacji, a zarazem sama może podlegać weryfikacji³. W badaniach jakościowych, oprócz podejść badawczych definiowanych na przykład przez

* Dr hab. Wioletta Szymczak, prof. KUL – Katedra Socjologii Kultury, Religii i Partycypacji Społecznej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: wioletta.szymczak@kul.pl, ORCID 0000-0002-8749-8862 [pełna nota o Autorce na końcu numeru].

¹ Artykuł jest zmienioną wersją wykładu zaprezentowanego w Instytucie Jana Pawła II KUL 29 października 2024 roku w ramach Konwersatorium Myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II.

² Por. A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford, New York 2012, s. 20-26, 27-35; A. Bhattacharjee, *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*, Global Text Project, b.m.w. 2012, s. 17-19, 25n. (zob. też. Digital Commons at The University of South Florida, https://digitalcommons.usf.edu/oa_textbooks/3/).

³ Por. J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo UJ, Kraków 2013, s. 75-78.

paradygmat interpretacyjny, interakcjonizm symboliczny i fenomenologię, opisy konstruowania sytuacji społecznych czy analizę hermeneutyczną⁴, źródło założeń epistemologicznych stanowią również teorie odnoszące się do życia społecznego, które służą jako szerokie wyjaśnienia zachowań i postaw, implikują pytania szczegółowe, dając uprzednią orientację w przedmiocie, ukierunkowują na konkretne metody badań, prowadzą w zestawieniu z empirią do zidentyfikowania obszarów dotąd nieeksplorowanych, wspierają proces interpretacji uzyskanych danych empirycznych, ich systematyzowania, kategoryzacji oraz ujmowania w nowe ramy pojęciowe.

W perspektywie jakościowej teoria jest niejednokrotnie punktem docelowym indukcyjnego postępowania badawczego⁵. Popularnym paradygmatem wśród badaczy jakościowych jest w tym kontekście metodologia teorii ugruntowanej⁶. Funkcję teoretycznego, inspirującego punktu wyjścia analiz o charakterze eksploracyjnym, wymagających narzędzi jakościowych, mogą pełnić teorie z zakresu nauk społecznych, ale też filozoficznych. W socjologii będą to teorie osadzone w nurcie humanistycznym, odwołujące się do założeń fenomenologii czy interakcjonizmu symbolicznego. Do podobnego wariantu wykorzystania teorii filozoficznej na gruncie socjologii, a w szczególności socjologicznych badań jakościowych, odnosi się niniejsze opracowanie.

Przywołana w jego tytule, a sformułowana przez Karola Wojtyłę teoria uczestnictwa stanowiła jedną z bezpośrednich inspiracji studiów nad zjawiskiem społecznej partycypacji jako doświadczenia podmiotu działającego – jednostki dobrowolnie zaangażowanej w wybranej przez siebie przestrzeni życia społecznego. Teoria ta mówi o uczestnictwie jako elemencie wpisanym w konstytucję osoby i odnosi się do relacji jednostki i społeczności oraz kwestii współdziałania ludzi ze sobą. Jako taką można odnieść ją do dyskursu socjologicznego dotyczącego ustroju demokratycznego, podmiotowości i sprawczości obywateli, samorządności i samoorganizacji w przestrzeni społeczeństwa obywatelskiego, współdziałania w społecznościach lokalnych i na ich rzecz oraz dobrowolnej aktywności prospołecznej. Z tych powodów została włączona do korpusu teorii stanowiących zaplecze projektu badawczego, o którym będzie mowa w niniejszym opracowaniu obok dwóch innych grup teorii, co zakładało teoretyczne i konceptualne odróżnienie jej od nich, operacjonalizację i zastosowanie w konstrukcji narzędzia badawczego oraz do analizy, kategoryzacji

⁴ Por. U. F l i c k, *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 34-39.

⁵ Por. tamże, s. 46-51; por. też: C r e s w e l l, dz. cyt., s. 85-87.

⁶ Zob. K.T. K o n e c k i, hasło „Metodologia teorii ugruntowanej – strategia analiz i badań jakościowych (Methodology of grounded theory – strategy of qualitative analysis and research)”, w: *Słownik socjologii jakościowej*, red. K.T. Konecki, P. Chomczyński, Difin, Warszawa 2012, s. 176-180.

i interpretacji danych empirycznych. Jednocześnie po zoperacjonalizowaniu na język socjologiczny testowana była w ramach projektu badawczego, co stanowiło wartość dodaną prowadzonych badań empirycznych. W wyniku takiej procedury w modelu partycypacji jako doświadczenia osoby, który stanowił odpowiedź na pytania badawcze (o konstytucję partycypacji jako doświadczenia działającego podmiotu), zidentyfikowano wymiar uczestnictwa jako nasyconą kategorię analityczną i konstytutywny element doświadczenia osób działających. Sama zaś teoria okazała się również modelową propozycją analizy funkcjonowania wspólnot i społeczności oraz ich odniesień do tworzących je osób, czyli wspólnoty ad intra. W takiej perspektywie może być ujmowana jako weberowski typ idealny.

Przedmiotem artykułu jest prezentacja i uzasadnienie tytułowej tezy o badawczym i aplikacyjnym potencjale Karola Wojtyły teorii uczestnictwa, dostrzeżonym z perspektywy socjologicznej, w kontekście analizy zagadnień partycypacji społecznej. Tekst składa się z trzech części i odnosi się do dwóch wyżej wskazanych aspektów potencjału tej teorii. W części pierwszej naszkicowane zostaną kluczowe tezy teorii uczestnictwa odczytane przez socjologa. Część druga zawierać będzie omówienie sposobu wykorzystania tej teorii w badaniach socjologicznych oraz prezentację wyprowadzonego z tych analiz teoretycznego konstruktu partycypacji jako doświadczenia osoby. Część trzecia poświęcona jest możliwym zastosowaniom analitycznym i aplikacyjnym modelu partycypacji oraz teorii uczestnictwa ujmowanej w sensie modelowym. Te dwa wątki zilustrują odpowiednio przykłady zastosowania modelu i teorii jako modelu, udokumentowane w publikowanych wcześniej tekstach⁷.

TEORIA UCZESTNICTWA

Założenia i elementy

Wykład teorii uczestnictwa stanowi końcową część kluczowego dzieła antropologicznego Karola Wojtyły *Osoba i czyn*⁸. Teoria ta usytuowana jest w całej gamie założeń ontologicznych, antropologicznych i epistemologicznych, których studiowanie poprzedzało późniejsze jej zastosowanie oraz operacjonalizację w języku socjologicznym. W tym miejscu prezentacja teorii ogranicza się do finalnego etapu studiów, czyli odczytania w niej elementów konstytutywnych, ważnych dla optyki i refleksji socjologicznej, oraz projekto-

⁷ W artykule wykorzystano fragmenty wcześniejszych opracowań dotyczących wyżej wymienionych zagadnień oraz operacjonalizacji i wykorzystania teorii uczestnictwa.

⁸ Zob. K. Wojtyła, „*Osoba i czyn*” oraz *inne studia antropologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994; t e n ż e, *Osoba: podmiot i wspólnota*, w: tenże, „*Osoba i czyn*” oraz *inne studia antropologiczne*, s. 373-414; t e n ż e, *Uczestnictwo czy alienacja?*, w: tenże, „*Osoba i czyn*” oraz *inne studia antropologiczne*, s. 447-461.

wania badań jakościowych. Warto odnotować, że geneza teorii uczestnictwa ma wyraźne powiązania z empirią: Karol Wojtyła rozwijał swój antropologiczny namysł w okresie, gdy w środkowej i wschodniej Europie dominowały różne warianty marksizmu, po stronie zachodniej zaś wpływy zyskiwał indywidualizm, ucieleśniony między innymi w różnych wersjach kapitalizmu. Wojtyła identyfikował w tych systemach, w szczególności w marksizmie, problem antropologiczny, polegający na zapoznaniu właściwego miejsca osoby.

W intencji Wojtyły celem studiów antropologicznych miało być udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy możliwa jest taka interpretacja działania społecznego, która z jednej strony „uznaje rolę kolektywnej *praxis* oraz konstytutywną wzajemną zależność ludzi w procesie ich samorealizacji, a z drugiej strony nie podporządkowuje jednostki masie, klasie społecznej czy narodowi, rozumianym nie jako wspólnoty osób, lecz jako zhipostazowane podmioty historii”⁹. Wojtyła konstruował swoją refleksję nad społecznym wymiarem osoby w dyskusji z marksizmem i innymi formami socjologicznego determinizmu, które usiłują wyjaśnić jej działanie na podstawie jego kontekstu społecznego, a także w dyskusji z nurtami, które wymiar intersubiektywny pomijają¹⁰.

W przekonaniu Wojtyły ani indywidualizm, ani totalizm nie wyjaśniają istoty tego, co wspólnotowe i społeczne w człowieku, stanowiąc skrajności pozostające w sprzeczności z jego bytową konstytucją ujawniającą się w czynie. Indywidualizm cechuje się brakiem uczestnictwa pochodzącym od osoby, w totalizmie zaś uniemożliwienie uczestnictwa jest skutkiem błędnego ustroju wspólnoty działania¹¹. Jako przejawy myślenia opartego na przesłankach immanentyzmu obydwa systemy zapoznają wartość prawdy odkrywanej przez człowieka, czyniąc z niej prawdę stanowioną i wykreowaną przez podmiot – indywidualny lub zbiorowy. Jeśli istotą marksizmu ucieleśnionego w totalitaryzmie jest kryzys kultury oznaczający kryzys człowieka, który zatracił świadomość własnej prawdy (będącej zarazem prawdą o nim samym jako osobie i prawdą o całym bycie), to Wojtyła proponuje ponowne zwrócenie się ku prawdzie człowieka i poszukiwanie w nim odpowiedzi, czyli apologię prawdy osoby¹². Czyni to przez podkreślenie jej zdolności samostanowienia i samopanowania, transcendencji i integracji w czynie oraz ukierunkowania na bliźniego. Wojciech Chudy określił tę koncepcję samostanowienia – kluczowy

⁹ R. Buttiglione, *Myśl Karola Wojtyły*, tłum. J. Merecki SDS, Instytut Jana Pawła II KUL, Lublin 2010, s. 247.

¹⁰ Por. tamże, s. 237.

¹¹ Por. Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 313.

¹² Por. W. Chudy, *Na odsiecz prawdzie o osobie ludzkiej*, w: Buttiglione, *Myśl Karola Wojtyły*, s. 16-18.

element personalizmu Wojtyły – teoretycznym hymnem na cześć wolności osoby¹³.

Osadzona w paradygmacie personalizmu teoria uczestnictwa dotyczy osoby i jej doświadczenia własnego „ja”, które najpełniej ujawnia się w świadomym i wolnym działaniu¹⁴. W centrum sporu o człowieczeństwo Wojtyła umieścił kategorie osoby i jej czynu, który zawsze posiada skutki przechodnie, zmierzające poza podmiot, i skutki nieprzechodnie, o ile pozostaje w podmiocie i stanowi o jego immanentnej jakości¹⁵. „Człowiek bowiem, działając, nie tylko spełnia czyny, ale także staje się przez nie sobą: spełnia siebie w nich”¹⁶. Bazując na podejściu fenomenologicznym łączonym z metafizyką, Wojtyła odwołuje się do doświadczenia człowieka i do jego zdolności oglądu samego siebie. Proponuje powrót do metafizyki osoby i ponownego, stopniowego odkrywania jej tajemnicy wobec nurtów antypersonalistycznych i ich redukcjonistycznej interpretacji człowieka¹⁷. W centrum filozoficznego namysłu późniejszego Papieża znajduje się teza, że człowiek przeżywa, doświadcza i określa się poprzez czyn, którego jest sprawcą: jako podmiot, który w czynie się ujawnia, pozostaje immanentny i transcenduje siebie, ukazuje się zarazem jako samopanujący i samostanowiący o sobie¹⁸.

Ma to zastosowanie na płaszczyźnie relacji osoby do społeczności. Wojtyła konstatuje: „Czyny, które człowiek spełnia jako członek różnorodnych społeczeństw są wszakże równocześnie czynami osoby. Ich charakter społeczny czy wspólnotowy zakorzeniony jest w charakterze osobowym, a nie na odwrót”¹⁹. Samo zaś uczestnictwo lokalizuje w strukturze osoby, uznając, że jest jej własnością homogeną. Wojtyła definiuje uczestnictwo jako „zdolność takiego działania «wspólnie z innymi», w którym zostaje urzeczywistnione to wszystko, co wynika ze wspólnoty działania, a równocześnie – przez to

¹³ Chudy, dz. cyt., s. 17.

¹⁴ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, w: tenże, „*Osoba i czyn*” oraz *inne studia antropologiczne*, s. 73-76.

¹⁵ Por. Buttiglione, dz. cyt., s. 400.

¹⁶ K. Wojtyła, *Problem konstituowania się kultury przez ludzką „praxis”*, „Roczniki Filozoficzne” 27(1979) nr 1, s. 11. Por. J.W. Galkowski, *Człowiek i kultura w ujęciu Papieża Jana Pawła II*, w: *Kultura w kręgu wartości*, red. L. Dyczewski, Towarzystwo Naukowe KUL – UMCS, Lublin 2001, s. 89.

¹⁷ Karol Wojtyła łączy w interpretacji osoby arystotelesowsko-tomistyczną filozofię bytu oraz nowożytną filozofię świadomości (por. G. Holub, *W stronę rekapitulacji myślenia o osobie ludzkiej. Z Karolem Wojtyłą ku przyszłości*, „Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL” 38(2025) nr 1(149), s. 77-79).

¹⁸ Por. Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 58n., 75-83; Ch. Böhr, „*Mogę być zrozumiany tylko od wewnątrz*”. *Zarys myśli Karola Wojtyły o człowieku*, tłum. P. Zarychta, w: *Europa i jej antropologia polityczna. Człowiek jako droga historii – o filozofii Karola Wojtyły*, tłum. P. Zarychta, H. Dmochowska, P. Womela, red. Ch. Böhr, Ch. Schmitz, Konrad Adenauer Stiftung, Warszawa 2016, s. 66n.

¹⁹ Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 304.

właśnie – działający urzeczywistnia personalistyczną wartość swego czynu”²⁰. Kategoria uczestnictwa odnosi się zarówno do zdolności, jak i do jej aktualizacji. Jest zakorzenioną w osobowej strukturze podstawą, sprawiającą, że człowiek spełnia się w takim działaniu z innymi, w którym urzeczywistnia swoje samostanowienie: samoposiadanie i samopanowanie²¹. Według Wojtyły całościowy sens uczestnictwa uwydatnia dopiero pojęcie bliźniego, odnoszące się do wspólnoty człowieczeństwa i wskazujące na zdolność do uczestnictwa, która sięga dalej niż zdolność do członkostwa we wspólnocie. Pojęcie „bliźni” zakłada odniesienie do drugiego jako kogoś, kto jest posiadaczem człowieczeństwa tak samo jak każdy inny człowiek: „Zdolność uczestniczenia w samym człowieczeństwie każdego człowieka stanowi rdzeń wszelkiego uczestnictwa i warunkuje personalistyczną wartość wszelkiego działania i bytowania «wspólnie z innymi»”²².

Stwierdzenie, że przez uczestnictwo dokonuje się „urzeczywistnienie wszystkiego, co wynika ze wspólnoty działania”, oznacza, że jednostka otrzymuje dzięki współdziałaniu i poprzez nie wszelkie wartości, jakie się w nim zawierają: od związanych bezpośrednio z przynależnością do wspólnoty, uaktualnieniem zdolności do uczestnictwa, poprzez te, które wynikają z realizacji wspólnych celów, po wartości związane z samym współdziałaniem. Z kolei „urzeczywistnienie personalistycznej wartości czynu” poprzez współdziałanie wskazuje na samorealizację i samostanowienie osoby, czyli spełnienie siebie.

Uczestnictwo ma charakter normatywny. Zakłada prawo osoby do działania z innymi oraz jej zobowiązanie do rozwijania w sobie tej zdolności. Zarazem wskazuje na fakt, że – jak pisze Grzegorz Hołub – „społeczność nie jest strukturą dominującą i nadrzędną względem osoby”²³, a zarazem, że „uczestnictwo w niej nie ma dla osoby charakteru opcjonalnego”²⁴.

Skoro istotnym aspektem uczestnictwa jest urzeczywistnienie siebie, „każdy powinien zdobywać się na takie uczestnictwo, które w działaniu «wspólnie z innymi» pozwoli mu zrealizować wartość personalistyczną własnego czynu”²⁵, a zatem realizować siebie, aktualizować swój potencjał. Norma ta nie ma w sensie ścisłym znaczenia etycznego, ale, jak pisze Wojtyła, jest to norma „samego spełniania czynu, norma jego osobowej podmiotowości, norma «wewnętrzna», w której chodzi o zabezpieczenie samostanowienia osoby, a więc

²⁰ Tamże, s. 311.

²¹ Por. A. Szostek, *Wokół godności, prawdy i miłości*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995, s. 289n.

²² Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 332.

²³ Hołub, dz. cyt., s. 86.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 312.

jej sprawczości, a także transcendencji oraz integracji w czynie”²⁶. „Zdolność tę – stwierdza – trzeba aktualizować, trzeba ją kształtować i wychowywać, aby dojrzała [...]. Dlatego też każdemu człowiekowi trzeba przyznać zasadnicze prawo do działania, czyli wolność czynu, który spełniając, osoba spełnia zarazem siebie”²⁷. Normatywność oznacza, że człowiek winien poszukiwać przestrzeni, w których poprzez współdziałanie z innymi urzeczywistnia i aktualizuje swój osobowy potencjał. Empiria zaś potwierdza, że ludzie, dając wyraz temu ontologicznemu ukierunkowaniu, tworzą wspólnoty bytowania (jak rodzina, naród, wspólnota religijna czy państwowa) i wspólnoty działania, w których ten wymiar ich człowieczeństwa znajduje urzeczywistnienie²⁸. Co ważne, we wspólnotach bytowania, których aksjologia wyrażająca się w dobru wspólnym jest o wiele głębsza, mocniejsza jest podstawa uczestnictwa i większa jego potrzeba²⁹.

Jeżeli zobowiązanie osoby do uczestnictwa zakłada jej działanie z innymi, oznacza to, że muszą być spełnione warunki wobec osoby zewnętrzne. Wojtyła precyzuje obowiązek spoczywający na wspólnocie: „Wszelka wspólnota działania czy też wszelkie ludzkie współdziałanie winny kształtować się w taki sposób, aby osoba znajdująca się w ich orbicie mogła przez uczestnictwo urzeczywistniać siebie”³⁰. Norma zabezpiecza samostanowienie osoby, jej sprawczość, przekraczanie siebie (transcendencję) i jej samourzeczywistnienie w działaniu z innymi. Wynika z niej jednocześnie, że wspólnoty zobowiązane są do takiej organizacji i takiego funkcjonowania, aby każda włączona w nie osoba mogła uruchamiać i rozwijać swoje uczestnictwo. Postulat ten domaga się jednocześnie prawidłowego ukonstytuowania każdej wspólnoty działania oraz permanentnego skupienia uwagi na możliwości urzeczywistniania uczestnictwa każdej włączonej w nią osoby. Jednocześnie osoba ma prawo oczekiwać doświadczania dóbr wynikających z przynależności do wspólnoty, a wspólnota ma obowiązek to zapewnić³¹.

Uczestnictwo, które jest wyrazem wolności i samostanowienia osoby, a zarazem aktualizacją jej potencjału stanowi fundament i element konstytutywny wspólnoty, jej istotny rys. Jest ona miejscem działania z innymi, powstawania nowej „jakby-podmiotowości”, „jakby” – ponieważ to człowiek jest substancjalnym podmiotem bytowania i działania. Dzięki uczestnictwu jednostka

²⁶ W o j t y ł a, *Osoba i czyn*, s. 312.

²⁷ Tamże, s. 315.

²⁸ Por. tamże, s. 318.

²⁹ Por. tamże, s. 321n.

³⁰ Tamże, s. 312.

³¹ Por. W. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 163.

i wspólnota wzajemnie się implikują³². Wspólnota budowana na uczestnictwie najlepiej odpowiada istocie osoby, a sama staje się najbardziej żywotna, gdy spełnia swoją rolę wobec pojedynczych członków. Myśl ta rezonuje w trafnym komentarzu Wojciecha Chudego: „W osobie ludzkiej wbudowana jest tendencja do tworzenia zbiorowości, stowarzyszania się, która objawia się na co dzień jako zmysł towarzyski człowieka. Istnienie społeczeństwa jest zatem uwarunkowane trojako: złożonością natury ludzkiej, umiłowaniem życia wspólnego oraz niesamowystarczalnością człowieka”³³.

Uczestnictwo we wspólnocie nie jest tym samym, co członkostwo. Działając z innymi (na podstawie tego samego celu), człowiek może pozostawać poza wspólnotą, o jakiej stanowi uczestnictwo. Pozostawać „poza” można z własnego wyboru lub na skutek odsunięcia przez wspólnotę czy jej niewłaściwego zorganizowania. Istota uczestnictwa i wspólnoty ustanowionej przez uczestnictwo zawiera się w wyborze: „Człowiek wybiera to, co wybierają inni, albo nawet wybiera dlatego, że inni wybierają – a równocześnie wybiera to jako dobro własne i cel własnego dążenia. To, co wówczas wybiera, jest dobrem własnym w tym znaczeniu, że człowiek jako osoba spełnia w nim siebie. Uczestnictwo uzdalnia człowieka do takich wyborów i do takiego działania wspólnie z innymi”³⁴. W identyfikacji uczestnictwa, jak wyjaśnia Rocco Buttiglione, kluczowy jest nie „obiektywny fakt współuczestnictwa w działaniu ani też doniosłość realizowanego dobra wspólnego, lecz sposób uczestniczenia we wspólnym przedsięwzięciu”³⁵. Uczestnictwo we wspólnocie oznacza autentyczność relacji podmiotowych, która pozwala człowiekowi pozostać w niej sobą, spełniać siebie w niej i przez nią, a zarazem tworzyć prawdziwą *communio personarum*. Przeciwnieństwem tak rozumianego uczestnictwa jest alienacja³⁶.

Uczestnictwo warunkowane i wyzwalone jest u poszczególnych osób poprzez dobro wspólne, ku któremu się orientują i w którym rozpoznają treść swojego zaangażowania. Odniesienie do tego dobra kształtuje w uczestniczących podmiotową wspólnotę działania, stanowiąc impuls do zaangażowania się, siłę scalającą, motyw działania. Zawiera się w nim „spełnienie każdej z osób przez działanie; chodzi o dobro obiektywnie prawdziwe, a zarazem subiektywnie przeżyte”³⁷. Dobro wspólne nie jest tożsame z celem działania.

³² Por. Buttiglione, dz. cyt., s. 240; Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 317.

³³ W. Chudy, *Osoba ludzka w społeczeństwie*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007, s. 32.

³⁴ Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 319.

³⁵ Buttiglione, dz. cyt., s. 241.

³⁶ Por. J.W. Gałkowski, *Osoba i wspólnota. Szkic o antropologii kard. Karola Wojtyły*, „Roczniki Nauk Społecznych” 8(1980), s. 72.

³⁷ Buttiglione, dz. cyt., s. 241.

Na gruncie właściwości uczestnictwa oczywistym oczekiwaniem człowieka jest również to, że we wspólnotach opartych na dobru wspólnym jego czyny będą służyły wspólnocie, podtrzymywały ją i wzbogacały³⁸; on sam zaś zdolny jest do poświęcenia własnego partykularnego dobra na rzecz dobra wspólnego. „Jest tak nie dlatego, iż dobro wspólne uważa za wyższe od dobra własnego, lecz dlatego, że samospelnienie osoby przez poświęcenie jest większe i godniejsze od takiego spełnienia, które byłoby wynikiem przedłożenia partykularnego interesu nad dobro wspólne”³⁹.

Uczestnictwo wyraża się w solidarności i sprzeciwie, czyli w postawach, które zostały określone przez Wojtyłę jako autentyczne. Stanowią one rezultat danego w doświadczeniu odkrycia przez podmiot własnego „ja” oraz odkrycia przezeń drugiego człowieka jako innego „ja” (nie zaś „nie-ja”), co implikuje zdolność do uczestnictwa w człowieczeństwie drugiego, zobowiązującą moc tejże świadomości⁴⁰. Wyjaśniając te postawy, Wojtyła eksplikuje współzależność uczestnictwa osoby i prawidłowo zbudowanej wspólnoty. Solidarność jest stałą gotowością do „przyjmowania i realizowania takiej części, jaka każdemu przypada w udziale z tej racji, że jest członkiem określonej wspólnoty”⁴¹. Wymaga stałego i aktywnego odniesienia do dobra wspólnego, świadomości i respektowania zadań pozostałych członków wspólnoty oraz zakresów ich odpowiedzialności. Oznacza szacunek do zadań realizowanych przez innych, powstrzymywanie się od przejmowania ich obowiązku. Jednocześnie człowiek solidarny potrafi rozpoznać, kiedy należy podjąć więcej niż tylko swoje zadanie, czyniąc to ze względu na dobro wspólne. Solidarność jest „podstawą wspólnoty, w której dobro wspólne prawidłowo warunkuje i wyzwala uczestnictwo, uczestnictwo zaś prawidłowo służy dobru wspólnemu, wspiera je i urzeczywistnia”⁴². Sprzeciw stanowi funkcję własnego widzenia dobra wspólnoty, wyraz odpowiedzialności za dobro wspólne; może dotyczyć sposobów jego interpretacji lub poszukiwania najlepszych dróg realizacji, co pozwoli na pełniejsze uczestnictwo we wspólnocie. Według Wojtyły „wspólnota ludzka wtedy posiada prawidłową strukturę, kiedy słuszny sprzeciw nie tylko ma w niej prawo obywatelstwa, ale także taką skuteczność, jakiej domaga się dobro wspólne wraz z prawem uczestnictwa”⁴³. Zasada sprzeciwu domaga

³⁸ Por. Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 322; por. też: J. Galarowicz, *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1994, s. 240-244.

³⁹ Buttiglione, dz. cyt., s. 242.

⁴⁰ Szerzej na ten temat por. T. Styczeń, *Solidarność wyzwala*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993, s. 101, 103; M. Pokrywka, *Osoba, uczestnictwo, wspólnota. Refleksje nad nauczaniem społecznym Jana Pawła II*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000, s. 38-40.

⁴¹ Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 323.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, s. 325.

się takiej struktury wspólnot, w której sprzeciw może się wyrazić oraz pełnić swoją funkcję dla wspólnoty, czyli być konstruktywny.

Gdy w każdej z tych postaw ztraci się element uczestnictwa, solidarność zamienić się może w konformizm, a sprzeciw w unik. Będą to wówczas postawy nieautentyczne, niewyrażające uczestnictwa, oddzielające osobę od wspólnoty, dobro własne od dobra wspólnego. W obu wypadkach człowiek rezygnuje ze spełniania siebie w działaniu z innymi⁴⁴. Konformizm polega na uleganiu, w którym człowiek jest tylko podmiotem „dziania się”, a nie sprawcą zaangażowania się we wspólnotę. Nie tworzy wspólnoty, lecz „pozwala się nieść” zbiorowości, rezygnuje ze spełniania siebie w działaniu z innymi, godzi się na to, że wspólnota odbiera mu siebie, on zaś odbiera siebie wspólnocie. „Prawdziwe uczestnictwo zostaje zastąpione pozorem uczestnictwa, powierzchownym dostrajaniem się do innych, bez przekonania i autentycznego zaangażowania”⁴⁵. Unik polega na wycofaniu się i nieobecności we wspólnocie. Jest uchyleniem się nawet od konformizmu. Bywa postawą zastępczą dla kogoś, kto nie potrafi zdobyć się na solidarność, a nie wierzy w możliwość sprzeciwu, w związku z czym otwarcie manifestuje brak zainteresowania celami wspólnoty⁴⁶. Gdyby jednak we wspólnocie pojawiły się racje uzasadniające unik jako świadomą postawę, stanowiłyby one dla wspólnoty oskarżenie i sygnał, że nie funkcjonuje ona prawidłowo. Zarówno w przypadku konformizmu, jak i w przypadku uniku, konkluduje Wojtyła, człowiek rezygnuje ze spełniania siebie w działaniu z innymi. „Jest przekonany, że wspólnota odbiera mu siebie, dlatego też usiłuje siebie odebrać wspólnocie. W wypadku konformizmu stara się czynić to z zachowaniem pozorów, w postawie uniku zdaje się raczej nie dbać o pozory. W obu wypadkach zostaje wyrwane z człowieka coś bardzo istotnego. Jest to ów dynamiczny rys uczestnictwa jako właściwość osoby, który pozwala jej spełniać czyny i autentycznie spełniać poprzez te czyny siebie we wspólnocie bytowania i działania z innymi”⁴⁷.

⁴⁴ Por. J. N a g ó r n y, *Solidarność i sprzeciw. U podstaw uczestnictwa w życiu społecznym*, „Roczniki Teologiczne” 38-39(1991-1992) nr 3, s. 22; t e n ż e, *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, t. 1, *Świat i wspólnota*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 127.

⁴⁵ W o j t y ł a, *Osoba i czyn*, s. 328. Por. B u t t i g l i o n e, dz. cyt., s. 244. W obserwacjach tych rezonują tezy socjologicznych konstatacji dotyczących człowieka o orientacji radarowej w ujęciu Marii Ossowskiej (por. M. O s s o w s k a, *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 49) czy osobowości zewnątrzsterownej w ujęciu Davida Riesmana (por. D. R i e s m a n, *Samotny tłum*, tłum. J. Strzelecki, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 1996, s. 48-50, 79-81).

⁴⁶ Por. B u t t i g l i o n e, dz. cyt., s. 244.

⁴⁷ W o j t y ł a, *Osoba i czyn*, s. 329.

UCZESTNICTWO

Element modelu partycypacji jako doświadczenia osoby

Teoria uczestnictwa może być odnoszona do różnych form bytowania i działania ludzi, do kwestii społecznej samoorganizacji i uczestnictwa w rodzinach, organizacjach, wspólnotach, inicjatywach, w różnych formach i dziedzinach. Jej przedmiot, czyli relacja osoby i wspólnoty, jednostki i społeczeństwa, należy do klasycznych, a zarazem niezmiennie aktualnych nurtów refleksji socjologicznej (co również potwierdza adekwatność adaptowania jej do analiz socjologicznych). Znajdują się wśród nich teorie demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, teorie kapitału społecznego, tradycja badań społeczności lokalnych, ich aktywizacji czy integracji, inkluzji i ekskluzji społecznej.

Do teorii naukowych stanowiących zaplecze badań socjologicznych poprzedzających wyłonienie modelu partycypacji jako doświadczenia osoby należały w szczególności filozoficzno-społeczne koncepcje społeczeństwa obywatelskiego oraz teorie kapitału społecznego. W warstwie treściowej zarówno jedno, jak i drugie odnoszą się do aktywności społecznej w przestrzeni społeczeństwa obywatelskiego i zakładają dobrowolną aktywność jednostek. Obejmują kategorie działań indywidualnych i zbiorowych, sformalizowanych i nieformalnych. Podejmują zagadnienia ich ontologii, genezy, uwarunkowań, obszarów i funkcji, ukazując zarazem ich źródła tkwiące w wolności, autonomii i podmiotowości aktorów społecznych. Uwzględniają również kwestie aksjologicznych odniesień jednostek i sprawczości obywateli, powiązania ich działań z zaufaniem społecznym, stanem więzi społecznych oraz poziomem zasobów kulturowych.

Poszczególne tradycje interpretacyjne idei społeczeństwa obywatelskiego, począwszy od czasów starożytnych, poprzez republikańskie, liberalne i współczesne ujęcia, wiążą się ex definitione z postulatem uczestnictwa i oczekiwaniem aktywności obywateli w życiu publicznym⁴⁸. Żyjący na początku dwudziestego wieku francuski socjolog Alexis de Tocqueville, którego poglądy stanowią punkt odniesienia dla zwolenników liberalnych, ale i republikańskich, a także komunitarystycznych koncepcji obywatelskości, przekonany był, że stowarzyszanie się obywateli jest właściwą reakcją i lekarstwem na indywidualizm oraz zabezpieczeniem dla demokracji, a także najlepszą formą przeciwdziałania zagrożeniu dla demokracji, jakim jest tyrania większości⁴⁹. Seymour Martin Lipset pisze: „W pełni ukształtowane społeczeństwo obywatelskie jest społeczeństwem

⁴⁸ Por. J. Szacki, *Wstęp. Powrót idei społeczeństwa obywatelskiego*, w: *Ani książę, ani kupiec – obywatel. Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej. Wybór tekstów*, tłum. B. Szacka i in., red. J. Szacki, Wydawnictwo Znak – Fundacja im. Stefana Batorego 1997, Kraków–Warszawa, s. 56n.

⁴⁹ Por. A. de Tocqueville, *O demokracji w Ameryce*, t. 2, tłum. B. Janicka, M. Król, Fundacja im. Stefana Batorego – Wydawnictwo Znak, Warszawa–Kraków 1996, s. 107, 329.

uczestniczącym. Organizacje pobudzają zainteresowanie i wolę uczestnictwa, która opiera się na logice równości, stają się partnerem w konsultowaniu projektów dotyczących ich członków. Reprezentują grupy w ramach systemów⁵⁰.

Kluczowym założeniem empirycznych analiz społecznej partycypacji jest eksplikowana również przez Wojtyłę teza, że chodzi o uczestnictwo czynne i aktywne, przeciwstawiane biernemu członkostwu. Robert Putnam w kontekście analiz kapitału społecznego pisze o „rzeczywistym uczestnictwie”⁵¹, a Giovanni Sartori o uczestnictwie w „mocnym, niezawodnym sensie tego słowa”⁵², w ramach którego jednostka, będąc podmiotem i panem siebie, angażuje się osobiście i aktywnie, a jej partycypacja nie polega na „byciu częścią czegoś”⁵³, ani nie jest „niechcianym, przymusowym włączeniem do czegoś”⁵⁴, jest przeciwieństwem „zmobilizowania”, zakłada natomiast samorealizację i samokształcenie. Rzeczywiste uczestnictwo stanowi o sile kapitału społecznego, na który składają się wzory współdziałania, społecznego uznania dla norm chroniących kooperację i wymianę oraz wartości uzasadniających zachowania prospołeczne, sieci powiązań między jednostkami i grupami, aktywnych relacji między ludźmi: zaufania i zrozumienia⁵⁵. Jest ono też zagadnieniem przywoływanym w socjologicznych analizach ruchów społecznych wraz z pytaniem o jakość i stopień zaangażowania kształtujący poczucie przynależności i tożsamości jednostek⁵⁶.

W kontekście pytań o źródła i uwarunkowania aktywności społecznej i obywatelskiej, rozwijania postaw prospołecznych, inicjowania oddolnej samoorganizacji w różnych dziedzinach i namysłu nad warunkami sprawczości obywateli wymienione teorie inspirowały do prowadzenia badań empirycznych dobrowolnego zaangażowania, społecznikostwa czy postaw obywatelskich. Ich wyniki dostarczały wiele obserwacji i wniosków dotyczących głównie społeczno-demograficznych

⁵⁰ S.M. Lipset, *Obywatele i ich partie*, tłum. D. Filar, w: *Konstytucjonalizm. Demokracja. Wolność. Wybór tekstów*, red. P. Śpiewak, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej 1996, s. 157.

⁵¹ R.D. Putnam, *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 90.

⁵² G. Sartori, *Teoria demokracji*, tłum. P. Amsterdamski, G. Grinberg, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 148.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Por. J. Bartkowski, *Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym*, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*, red. M. Herbst, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW – Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 71. Zob. też: C. Offe, S. Fuchs, *Schwund des Sozialkapitals? Der Fall Deutschland*, w: *Gesellschaft und Gemeinwohl. Sozialkapital im internationalen Vergleich*, red. R.D. Putnam, Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh 2001.

⁵⁶ Por. J. Szyszka, *Specyfika nowych ruchów społecznych*, w: *Wartości – interesy – struktury społeczne. Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym*, red. J. Szymczyk, Norbertinum, Lublin 2010, s. 49, przyp. 64.

uwarunkowań aktywności i – zdecydowanie częściej – bierności społecznej, nie dając satysfakcjonujących odpowiedzi na pytanie o podstawy zaangażowania bądź sposoby jego inicjowania czy wzmacniania. Badania empiryczne odnosiły się między innymi do konsekwencji ustroju komunistycznego dla funkcjonowania krajów nim objętych, a do tych zagadnień odnosił się również Wojtyła, co było jeszcze jednym pomostem i powodem sięgnięcia po jego filozoficzny koncept.

Świadomość niedostatecznej konkluzywności zrealizowanych już badań empirycznych, wraz z pytaniami o istotę i elementy konstytutywne partycypacji jako działania zakładającego permanentne interakcje z innymi, i dążeniem do identyfikacji jej rdzenia poprzez ogląd doświadczenia samych osób zaangażowanych, kierowało uwagę na epistemologiczny i eksplanacyjny potencjał antropologicznej teorii uczestnictwa zaproponowanej przez Karola Wojtyłę. Za jej wykorzystaniem w eksplorowaniu zagadnienia partycypacji przemawiał też wspomniany już fakt, że powstała ona w dyskusji z deprecjonującą podmiotowość i wszelkie współdziałanie ludzi ideologią marksizmu oraz z zyskującym popularność w krajach zachodnich indywidualizmem, ucieleśnionym w różnych wersjach kapitalizmu. Obydwie ideologie pozostają w opozycji do postulatów aktywizowania obywateli i przypisywania wartości ich zaangażowaniu, czy to w kontekście rozwoju obywatelskości, czy idei pomnażania kapitału społecznego⁵⁷.

Na zarysowanym tle Wojtyły koncepcja uczestnictwa proponowała wyjście poza identyfikowanie społeczno-kulturowych determinant i kierowała uwagę na perspektywę podmiotu. Stała się inspiracją do formułowania pytań badawczych odnoszących się bezpośrednio do istotnego, a jednak nieeksplikowanego w badaniach empirycznych dotyczących rdzenia aktywności społecznej doświadczenia osoby działającej oraz do płaszczyzny wzajemnych relacji między nią a wspólnotą. Skierowała uwagę na osobiste doświadczenie osoby zaangażowanej, na jej percepcję własnej aktywności i aktywności tej uwarunkowań, na jej postrzeganie osób, z którymi działa, wreszcie, na autointerpretację jej usytuowania we wspólnocie działających, a wraz z tą wspólnotą – w społeczeństwie. Teoria ta implikowała zarazem adekwatny sposób oglądu empirii i konstrukcję narzędzia, które miało umożliwić poszerzenie i pogłębianie refleksji dotyczącej partycypacji. Ponadto sama teoria, która jawiła się jako spójny konstrukt odnoszący się do podmiotowego uczestnictwa jednostki w społeczności i jego elementów konstytutywnych, inspirowała do poszukiwania świadectw empirycznych.

Partycypacja społeczna stanowi element łączący wymienione perspektywy teoretyczne⁵⁸. W teoriach społeczeństwa obywatelskiego jest fundamentem

⁵⁷ Por. W. S z y m c z a k, *Partycypacja społeczna – jej istota i znaczenie*, w: *Filozofia społeczna*, cz. 3, *Realia społeczno-gospodarcze*, red. S. Janeczek, A. Starościc, Wydawnictwo KUL, Lublin 2022, s. 12.

⁵⁸ Partycypacja społeczna w sensie najbardziej podstawowym zakłada czynne włączanie się jednostki w działania z innymi i dla innych oraz w sprawy szerszej zbiorowości w sytuacji zbież-

jego istnienia; w teoriach kapitału społecznego – podłożem, na którym wyrasta kapitał, a zarazem funkcja zasobów społecznych i kulturowych jednostek; w antropologicznej teorii uczestnictwa – stanowi ona właściwość i działanie będące aktualizacją osobowego potencjału. Jeśli teorie społeczeństwa obywatelskiego i kapitału społecznego *explicite* zakładają uczestnictwo, a na poziomie normatywnym formułują jego postulaty, to stworzona przez Wojtyłę teoria poprzez eksplikację antropologii uczestnictwa już na poziomie teoretycznym dostarcza szczegółowych wyjaśnień tego, co znaczy uczestniczyć, z czego wyrasta uczestnictwo, kiedy można mówić o uczestnictwie rzeczywistym. Teoria ta kieruje uwagę na fundament, na doświadczenie osoby współdziałającej z innymi.

Od strony metodologicznej wykorzystanie teorii zorientowanej na podmiot i podejście badawcze tego rodzaju (cechujące się orientacją i koncentracją na jego perspektywie) możliwe było w ramach socjologii humanistycznej (rozumiejącej) dzięki wykorzystaniu badań jakościowych, które do doświadczenia osoby się odwołują⁵⁹. Bazując na założeniach wynikających z tradycji socjologii fenomenologicznej i interakcjonizmu symbolicznego, można było zaimplementować poszczególne elementy teorii do projektowania narzędzia badawczego, przewidywania obszarów, które należy eksplorować, a następnie ich identyfikowania w uzyskanych danych i analizach. Zasadą oglądu fenomenologicznego jest poszukiwanie istoty zjawisk oraz ujmowanie ich w postaci uniwersalnych struktur doświadczenia, zakorzenionych w świecie życia, i tworzenie ich konstrukcji teoretycznych⁶⁰.

Na potrzeby badań empirycznych należało dokonać operacjonalizacji teorii, czyli jej transponowania na język pojęć socjologicznych. W ramach tego

ności celów i interesów. Jej istotą jest „bycie włączonym”, manifestowane przez konkretne inicjatywy, podejmowane zadania, realizowane „współ” z innymi i „dla” innych (zob. A. S u r d e j, hasło „Partycypacja”, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha, M. Ofierska, J. Szacki, M. Ziółkowski, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 83).

⁵⁹ Por. S. N o w a k, *Metodologia nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1985, s. 68; zob. też: Z. K r a s n o d ę b s k i, *Rozumienie ludzkiego zachowania. Rozważania o filozoficznych podstawach nauk humanistycznych i społecznych*, PIW, Warszawa 1986; H.J. R u b i n, I.S. R u b i n, *Jak zmierzać do celu, nie wiążąc sobie rąk. Projektowanie wywiadów jakościowych*, tłum. M. Ciechowski, w: *Ewaluacja w edukacji*, red. L. Korporowicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 201-223; I. S z l a c h c i o w a, *Wzory działań społecznych w perspektywie metodologii teorii ugruntowanej*, w: *Jak badać społeczeństwo obywatelskie. Doświadczenia praktyków*, red. M. Nowak, M. Nowosielski, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009, s. 97-111.

⁶⁰ Zob. A. S c h ü t z, *Fenomenologia i nauki społeczne*, tłum. D. Lachowska, w: *Fenomenologia i socjologia. Zbiór tekstów*, red. Z. Krasnodębski, PWN, Warszawa 1989, s. 107-130; por. H. B l u m e r, *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, tłum. G. Woroniecka, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2007, s. 99-108; M. Z i ó ł k o w s k i, *Znaczenie, interakcja, rozumienie: Studium z symbolicznego interakcjonizmu i socjologii fenomenologicznej jako wersji socjologii humanistycznej*, PWN, Warszawa 1981, s. 101-103; M. Z e m ł o, *Socjologia wiedzy w tradycji interakcyjno-fenomenologicznej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003, s. 23-27.

procesu wyodrębniono w niej cztery wymiary uczestnictwa, które następnie miały podlegać weryfikacji i eksploracji empirycznej oraz nasycaniu przez odnotowane w empirii wskaźniki. Pierwszy jest wymiar *podmiotowego „ja” w wspólnotcie*, odnoszący się do fundamentu uczestnictwa, czyli relacji osoba–wspólnota, tkwiący w osobie. Identyfikacja tego wymiaru zakładała, że szukając odpowiedzi na pytanie o Wojtyłowskie uczestnictwo, w doświadczeniu konkretnej osoby, trzeba najpierw kierować uwagę na jej podmiotowość i osobowy potencjał. Drugi jest wymiar *dwukierunkowej relacji ze wspólnotą działania*. Odnosi się on do podwójnego oraz dwukierunkowego zobowiązania (osoby i wspólnoty) i wzajemnych relacji tych podmiotów wobec siebie. Implikacją analizy tego wymiaru jest teza, że skoro teoria odwołuje się do równowagi tychże zobowiązań, trzeba wobec tego aspektu bycia i współdziałania ludzi ze sobą stawiać pytania badawcze. Jako trzeci wyróżniono wymiar *współdziałania z innymi i orientacji na dobro wspólne*, a w ramach tego współdziałania wyrażających uczestnictwo postaw *solidarności i sprzeciwu* oraz wrażliwości na postawy *konformizmu, uniku*. Ten z kolei wymiar zwraca uwagę na dynamiczne aspekty uczestnictwa i postawy, które je wyrażają, ale też na momenty w dynamice grup i społeczności, które postawy te uruchamiają, generują. Komplementarny wobec powyższych jest wymiar *relacji, czyli obecności innych osób we wspólnotcie*. Dotyczy on świadomego rejestrowania obecności oraz potencjału osobowego innych członków wspólnoty, ich wkładu w dobro wspólne, odczytywane jako własne. Kategoria uczestnictwa, a w szczególności wyróżnione wymiary, zostały przetransponowane na szczegółowe pytania w scenariuszu indywidualnego wywiadu pogłębionego, pozwalające następnie identyfikować i rozpoznawać istnienie i przejawy poszczególnych wymiarów u osób badanych⁶¹.

Badania jakościowe skoncentrowane na pytaniu o konstytucję doświadczenia partycypacji osób społecznie zaangażowanych zrealizowano w dziesięciu miastach w Polsce, w okresie od listopada 2011 roku do maja roku 2012. Rozmówcami byli przedstawiciele czterech grup kluczowych wówczas w obszarze aktywności społecznej: wolontariuszy, członków organizacji pozarządowych, członków organizacji i wspólnot religijnych (ze społecznym nachyleniem) oraz społeczników działających bez afiliacji. Kryterium doboru był wiek (25–60 lat), aktywność zawodowa, systematyczna działalność non-profit przez minimum rok (większość ze stu dwudziestu pięciu zrekrutowanych osób była aktywna przez ponad dwa lata). Badani reprezentowali dwanaście różnych obszarów aktywności (między innymi: pomoc społeczną, działalność specjalistyczną związaną z wykształceniem

⁶¹ Por. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 177.

– medycznym, prawnym, psychologicznym itp., dziedzictwo kulturowe, sztukę i kulturę, ekologię i turystykę, edukację i wychowanie, sport, patriotyzm i obywatelskość, środowisko lokalne i rozwój lokalny, religię i religijność)⁶².

Analizę materiału empirycznego prowadzono w ramach podejścia określanego jako abdukcja, odróżnianego od tradycyjnych podejść jakościowych, zakładających postępowanie indukcyjne. Przyjęto podwójną perspektywę: kontekst interpretacyjny, a zarazem źródło formułowanej teorii stanowiły doświadczenie badanych wyłaniające się z analizy wywiadów oraz wiedza wynikająca z dotychczasowych ustaleń naukowców w zakresie zaangażowania społecznego i zoperacjonalizowanej teorii uczestnictwa Wojtyły⁶³. W efekcie nazywania i porządkowania odkrytych w badaniu prawidłowości oraz formułowania i sprawdzania wyłaniających się w toku badań hipotez dokonano uogólnień teoretycznych, a także wyłoniono i zdefiniowano strukturę partycypacji społecznej jako doświadczenia osób zaangażowanych, czyli zaproponowano teoretyczne ujęcie struktury rozumianej jako zbiór własności konstytutywnych⁶⁴. Każda z nich – integralny element doświadczenia rozmówców, została wyprowadzona z jakościowej analizy poszczególnych przypadków, była testowana poprzez hermeneutyczne zestawianie z całością doświadczenia osoby badanej oraz przez analizę przypadków w przekroju. W toku procedury badawczej każdą charakteryzowano, typując wskaźniki, których zbiór budowano aż do teoretycznego nasycenia⁶⁵.

Zaproponowany konstrukt teoretyczny ma charakter eksplanacyjny, co oznacza, że jego istotą jest „opis w terminach (ogólnie zdefiniowanych) jego składników i relacji między nimi, który sformułowany został w tym celu, aby wyjaśnić pewne zaobserwowane własności tego systemu jako całości”⁶⁶. Według rozróżnień Jerzego Giedymina zaproponowane pojęcie modelu jako konstrukt teoretycznego można uznać za model w sensie nominalnym. Giedymin definiuje go jako „pewien układ założeń będący bądź teorią, bądź układem założeń pytania”⁶⁷; przy takim rozumieniu modele empiryczne odpowiadają pojęciu modelu w sensie realnym (zwanego też interpretacją lub realizacją), który byłby „klasą

⁶² Por. tamże, s. 226n.

⁶³ Por. Rubin, Rubin, dz. cyt., s. 215-220; zob. J. Reichertz, *Abduktion, Deduktion und Induktion in der qualitativen Forschung*, w: *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*, red. U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg 2009, s. 276-286.

⁶⁴ Por. J. Lofland, D.A. Snow, L. Anderson, L.H. Lofland, *Analiza układów społecznych. Przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*, tłum. A. Kordasiewicz, S. Urbańska, M. Żychlińska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 214.

⁶⁵ Szerzej na temat procedury por. np. M.B. Miles, A.M. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, tłum. S. Zabielski, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2000, s. 73.

⁶⁶ Nowak, dz. cyt., s. 446.

⁶⁷ J. Giedymin, *Problemy. Założenia. Rozstrzygnięcia. Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*, PWN, Poznań 1965, s. 94.

przedmiotów spełniających założenia pewnego modelu w sensie nominalnym”⁶⁸. Wyjaśnienia komplementarnego, pozwalającego uchwycić ideę modelowego ujęcia partycypacji społecznej jako doświadczenia osoby, dostarcza uwaga Ryszarda Wójcickiego, który eksplikując pojęcie modelu, stwierdza: „Określanie modeli jako układów abstrakcyjnych staje się celowe wówczas, gdy problemy, jakich nastęrcza zbudowanie adekwatnego modelu, są przede wszystkim problemami właściwej konceptualizacji zjawiska stanowiącego zamierzony korelat modelu. Na plan pierwszy wysuwają się zatem problemy trafnego uchwycenia struktury zjawiska, a nie problemy właściwego doboru równań”⁶⁹. Taki był zamiar i cel czynności badawczych w ramach poszukiwania odpowiedzi na pytanie o elementy konstytuujące doświadczenie społecznej partycypacji.

Na podstawie syntezy teorii i empirii teoretyczny model partycypacji społecznej, pokazujący jej strukturę jako działania osoby, tworzą wyszczególnione własności (wymiary): *podmiotowe uzasadnienie, aksjologiczna treść, poczucie sprawstwa, doświadczenie uczestnictwa*. Pojęcie struktury, odniesione w tym przypadku do konstytucji pewnego typu doświadczenia działających jednostek, implikuje istnienie całości niesprowadzalnej do prostego wyniku sumowania jej składników. Oznacza to, jak wyjaśnia Tadeusz Zgółka, że „własności przysługujące strukturze jako całości są odmienne od własności przysługujących poszczególnym składnikom (elementom, fragmentom)”⁷⁰, a w perspektywie epistemologicznej – że „wiedza o własnościach struktury jako całości jest pierwotna w stosunku do wiedzy o elementach struktury”⁷¹. „Innymi słowy – dodaje Zgółka – można trafnie rozpoznać istotne własności poszczególnych składników jedynie pod warunkiem, iż posiada się już wiedzę o własnościach struktury jako całości”⁷². Model jako teoretyczny konstrukt (konceptualizacja) doświadczenia partycypacji społecznej stanowi zintegrowany układ elementów zidentyfikowanych jako współwystępujące, wzajemnie się warunkujące u każdego badanego, a w perspektywie filozoficznej – zakorzenionych w ontologicznej strukturze osoby. Pozwala każdorazowo opisać doświadczenie osoby działającej poprzez jego strukturę. Dla każdego z wyłonionych wymiarów modelu zidentyfikowano wskaźniki empiryczne.

Podmiotowość i sprawstwo należą do zagadnień zawierających się w problematyce rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, interpretacja działania jednostki w kontekście jej odniesień aksjologicznych to zaś weberowski postulat

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ R. Wójcicki, *Model*, w: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, red. Z. Cackowski, K. Kmita, K. Szaniawski, P.J. Smoczyński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 394.

⁷⁰ T. Zgółka, *Struktura*, w: *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, s. 684.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

wyznaczający sposób rozumienia i wyjaśniania działania społecznego. W tym sensie nie są to kwestie nowe w analizach socjologicznych, ale ujęte modelowo w integralnym związku z pozostałymi elementami dają podstawę do analiz odnoszących się do fundamentów doświadczenia partycypacji. P o d m i o t o w e u z a s a d n i e n i e działania wyraża się w rozpoznawaniu w sobie autora i realizatora działań, w świadomej woli i decyzji zaangażowania, w orientacji na cel – umiejętności jego określenia oraz dobierania środków do realizacji, a także w umiejętności definiowania swojej roli i zadań⁷³. Działanie partycypacyjne związane jest z r e a l i z a c j ą w a r t o ś c i ważnej dla podmiotu: rozpoznawanej jako warta wkalkulowania w plany czasowe, włączenia do rezerwuaru czynności pożądaných, inwestowania energii i uruchamiania własnych zasobów (wiedzy, umiejętności, kompetencji społecznych czy sieci relacji). Dla jednych są to wartości rozpoznane jako obiektywnie istniejące, dla innych wartości lub idee ważne osobiście lub dla społeczności, w jakiej żyją. Istotność wartości dla jednostki przesądza o wyborze tych właśnie i ich konsekwentnej realizacji. Wynikające z modelu znaczenie odniesienia do wartości w przestrzeni życia społecznego i obywatelskiego jest zarazem potwierdzeniem ich zakotwiczenia w naukowej interpretacji działania jednostek sięgającej tradycji weberowskiej, rozwijanej przez kontynuatorów w ramach socjologii rozumiejącej, obecnej też w polskiej myśli socjologicznej, wreszcie po wielokroć testowanej w ramach badań empirycznych prowadzonych w naukach społecznych⁷⁴. Elementem konstytuującym doświadczenie partycypacji, trwale umocowanym w doświadczeniu, jest p o c z u c i e s p r a w s t w a. Zawiera ono w sobie poczucie wpływu, a także identyfikację własnego potencjału i wiarę weń oraz wiarę w skuteczność wspólnego działania i własnej w nim roli. Sprawstwo kulminuje w przeżyciu skuteczności, implikuje gotowość do podejmowania kolejnych zadań⁷⁵.

Czwartym elementem modelu jest d o ś w i a d c z e n i e u c z e s t n i c t w a, ujawnione jako świadomie zarejestrowane i eksplikowane przez osoby badane włączenie, ujawniające zespół odniesień „ja” do podmiotowości „ty” oraz odniesień „ja” do wspólnoty. Punktem kluczowym jest w nim identyfikacja siebie jako podmiotu we wspólnocie, w realizacji przyjętych zadań, dostrzeganie w sobie członka wspólnoty, którą Wojtyła określa mianem nowej „jakby-podmiotowości”. Uczestnictwo to również uznanie wartości tejże wspólnoty i samego współdziałania. W parze z takim rozumieniem własnego miejsca we wspólno-

⁷³ Por. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 332n., 543, 581.

⁷⁴ Zob. M. W e b e r, *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, tłum. J. Miziński, Test, Lublin 1994; zob. też: S c h ü t z, dz. cyt., s. 107-130; S. O s s o w s k i, *Dzieła*, t. 3, *Zagadnień psychologii społecznej*, PWN, Warszawa 1967.

⁷⁵ Por. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 332-401; 542n.; 581-584.

cie idzie umiejętność świadomego zarejestrowania i akceptacji podmiotowej obecności innych osób i ich znaczenia dla wspólnoty. W analizie empirycznej przejawia się to w precyzyjnym odnotowywaniu zadań realizowanych przez innych, trafnym opisie ich funkcji w realizacji celów, dostrzeganiu rangi takiego współdziałania, które wydobywa wartość i wkład każdej osoby. Doświadczenie uczestnictwa wyraża się też w przekonaniu o komplementarności działania jego współuczestników, w rejestrowaniu faktu, że realizuje się coś, co byłoby niemożliwe do wykonania w pojedynkę, a także procesu współtworzenia czegoś razem z innymi, wraz ze wszystkimi towarzyszącymi temu radościami i trudnościami. Współdziałanie uzmysławia, że obecność innych umożliwia wspólną realizację celu zinterioryzowanego jako własny. Wreszcie, osoby „uczestniczące” charakteryzuje, tak jak to wynika z teorii zaproponowanej przez Wojtyłę, aprobujące ustosunkowanie się do wspólnego dobra wspólnoty, inicjatywy, organizacji. Identyfikują je one i cenią jako własne, stanowi ono oś ich działania i element wyzwalaający ich zaangażowanie. Dobro wspólne definiowane jest zazwyczaj jako racja istnienia grupy, inicjatywy, organizacji lub jako cel działania, a wspólne działanie odczytywane bywa jako dobro działających⁷⁶.

Z powyższego wynika, że badawczy potencjał teorii uczestnictwa rozpatrywany z perspektywy socjologicznej uwidacznia się na dwóch poziomach. Po pierwsze, jako całość stanowiła ona inspirację do poszukiwania podmiotowych aspektów w doświadczeniu partycypacji osób społecznie zaangażowanych, kierując uwagę w projektowaniu badania eksploracyjnego na działający podmiot i interakcyjne wymiary jego aktywności. Po drugie, teoria ta uwrażliwiała i ukierunkowała na identyfikowanie odrębnego, a zarazem integralnego elementu doświadczenia, który okazał się jednym z czterech w ramach teoretycznego konstruktu partycypacji. Na kolejnych etapach procedury badawczej został on odróżniony od pozostałych, zidentyfikowany oraz indukcyjnie, teoretycznie nasycony, wreszcie zweryfikowany.

APLIKACJA MODELU PARTYCYPACJI

Teoria uczestnictwa jako model

Model partycypacji społecznej jako doświadczenia osoby, z jego strukturą zidentyfikowaną w empirii i testowaną, odpowiada stojącym u podstaw idei uczestnictwa założeniom antropologicznym dotyczącym podmiotowości, sprawstwa oraz orientacji aksjologicznej obecnej w odniesieniu do dobra wspólnego. Natomiast w kontekście socjologicznym identyfikuje i wnosi do wiedzy o tym typie działania społecznego nowy komponent: doświadczenie

⁷⁶ Por. tamże, s. 401-430; 582n.

uczestnictwa. Eksplikuje go jako element integralny dostrzeżonej struktury doświadczenia partycypacji. Podążanie za tezami Wojtyły z jednej strony pozwala (również w efekcie syntezy z włączonymi do badań teoriami) wyodrębnić model jako zintegrowany układ elementów, z drugiej skupia uwagę na wymiarze partycypacji jako doświadczenia osoby poniekąd oczywistym: na samym współdziałaniu z innymi, odróżniając go od pozostałych, nasycając treścią i ukazując jego przejawy. Doświadczenie uczestnictwa zidentyfikowane na podstawie analizy bogatego materiału empirycznego okazało się komplementarnym ogniwem w analizach socjologicznych i w wyjaśnieniach fenomenu partycypacji, odgrywającym istotną – bo konstytuującą – rolę w jej podtrzymywaniu, ważnym jako faktor trwałego i czynnego zaangażowania, a w nim: budowania relacji ze współdziałającymi.

Empiryczne zweryfikowanie teorii uzasadnia aplikację modelu. Dostarcza on zespołu wyjaśnień tego, co znaczy uczestniczyć, na czym polega i jakie są źródła czynnego zaangażowania członków grup, organizacji, wspólnot czy inicjatyw w różnych wymiarach życia społecznego, czyli jak się realizuje rzeczywiste uczestnictwo jednostki we wspólnocie, istotnie dopełniając ustalenia teorii socjologicznych oraz empiryczny dorobek w tym zakresie. Pozwala wskazać warunki, jakie należy zagwarantować jednostkom, aby urzeczywistniało się z ich perspektywy Wojtyłowskie, angażujące osobową potencjalność uczestnictwo. Dostarczając tej wiedzy, model może inspirować empiryczną refleksję i być punktem wyjścia w identyfikowaniu i nazywaniu (w konkretnym miejscu i czasie) elementów organizacji i współdziałania, jakie należałoby zagwarantować na początku, a następnie podtrzymywać w stosunku do poszczególnych osób, we wspólnotach działania i bytowania, aby umożliwiać im rzeczywiste zaangażowanie (profitujące dla wspólnoty i decydujące o jej właściwym ukonstytuowaniu), a od członków tego zaangażowania oczekiwać, aby w konsekwencji również wspólnoty pełniły właściwe sobie funkcje wobec uczestników (do wewnątrz) i adresatów działań, kooperantów, społeczności w których działają (na zewnątrz).

Wskazując na konstytutywne elementy Putnamowskiego „rzeczywistego uczestnictwa”, teoretyczny konstrukt może stanowić narzędzie diagnozy jego urzeczywistniania w wybranych środowiskach, zarówno poprzez rozpoznanie o charakterze jakościowym i obserwacyjnym, jak i poprzez pomiar. W konkretnych uwarunkowaniach miejsca i czasu można zatem pytać o to, czy i jak urzeczywistniają się w doświadczeniu poszczególnych osób – angażowanych w działania wspólne, poszczególne wymiary partycypacji: na ile ich aktywność stanowi przejaw podmiotowych decyzji, za którymi stoi wolny wybór, świadomość jego celów, umiejętność ich werbalizacji czy wyboru środków realizacji. Kolejnym etapem weryfikacji jest zagadnienie wartości stojących u podstaw aktywności i tego, na ile miały one szansę zostać wybrane i zinterioryzowane

przez poszczególne osoby, a od strony wspólnoty, czy umożliwia ona zgodność z preferowanymi przez każdego uczestnika wartościami. Rzeczywiście uczestnictwo zawiera w sobie *implicite* element sprawstwa, co implikuje pytanie o jego świadomość po stronie podmiotu, możliwość wskazania i potwierdzenia tego elementu we własnym doświadczeniu, czyli rozpoznawania jego konkretnych obszarów, właściwych dla danej aktywności. Badania jakościowe zrealizowane na potrzeby omawianego projektu ukazywały to doświadczenie w całej rozpiętości: od subtelного przekonania o własnej roli wobec człowieka w terminalnym okresie choroby, po świadomość wpływu na otoczenie społeczne poprzez działania w sąsiedztwie czy gminie, sprawczość wyrażaną w organizacji, powoływaniu nowych instytucji, eventów w dziedzinie kultury, akcji pomocowych o zasięgu międzynarodowym. Diagnoza partycypacji obejmuje też doświadczenie uczestnictwa i pytania, w jaki sposób się ono realizuje: jak poszczególni członkowie postrzegają swoje miejsce i zadania we wspólnocie, czy i jak doświadczają znaczenia swojego wkładu w dobro wspólne oraz jego rejestracji przez wspólnotę, czy otrzymują ze współdziałania wszystko, co z niego wynika i jest weń wpisane.

Jednym z przykładowych obszarów aplikowania modelu odzwierciedlającego rdzeń i składowe doświadczenia partycypacji jest przestrzeń życia publicznego i społeczeństwa obywatelskiego. Aktywność obywatelska jako jeden z wymiarów aktywności społecznej wpisuje się w relacje obywatel–państwo, wskazuje na wolę współdecydowania, wpływania na kształt instytucji i polityk publicznych, wprowadzania do debaty publicznej kwestii nowych, sygnalizowania spraw trudnych, włączania się w proces sprawowania władzy i dochodzenia do konsensu w sytuacji konkurencji interesów⁷⁷. Model wskazuje na cztery integralnie powiązane ze sobą warunki, które powinny zaistnieć, aby partycypacja w wymienionych obszarach stawała się działaniem uruchamiającym potencjał osobowy jednostek i wspólnot, a tym samym spełniającym swoją istotną rolę w demokracji⁷⁸. W działaniu obywatelskim podmiotowe uzasadnienie (jako antyteza uprzedmiotowienia, reifikacji, depersonalizacji) odnosi się do tożsamości obywatelskiej, zakłada świadomość siebie jako obywatela wspólnoty państwowej, mieszkańca społeczności lokalnej. Podmiotowe uzasadnienie zaangażowania zabezpiecza – w sensie modelowym – przed niestałością w poglądach, podatnością na kompromisy czynione kosztem wła-

⁷⁷ Zob. B. B a r b e r, *Silna demokracja*, tłum. A. Krzynówek, w: *Współczesna filozofia polityki. Wybór tekstów źródłowych*, red. D. Pietrzyk-Reeves, Wydawnictwo Dante, Kraków 2003, s. 277-289; R. D a h l, *Demokracja i jej krytycy*, tłum. S. Amsterdamski, Instytut Wydawniczy Znak, Kraków-Warszawa 1995.

⁷⁸ Na temat aplikacji omawianego modelu zob. A. J a b ł o Ń s k i, W. S z y m c z a k, *Aktywność obywatelska w kontekście modelu partycypacji społecznej. Socjologiczna aplikacja personalistycznych idei Karola Wojtyły*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 1(162), s. 9-30.

snego zdania. Działanie posiadające osobowe ugruntowanie uniezależnia od podatności na wpływy opinii publicznej, umacnia w jednostce jej wewnętrzność. Implikuje relacyjność, umiejętność dostrzeżenia innych podmiotów, zaangażowanie w życie małej ojczyzny, konstruktywne rozwiązywanie problemów, odporność na lobbing i korupcję polityczną, a także uruchamia krytycyzm w relacji do władzy.

Zaangażowanie społeczne i obywatelskie z definicji orientuje się na realizację wybranych wartości ważnych dla jednostek, grup, środowisk. Ich domeną jest wolny i autonomiczny wybór, niepoddany oddziaływaniu ideologii czy lobbingu. W działaniach obywatelskich dominantę mogą stanowić wartości o charakterze autotelicznym, ale także wartości instrumentalne. Osia zaangażowania mogą być z jednej strony społecznikostwo i idee państwowe czy narodowe, wartości prospołeczne wpisane w działalność charytatywną lub też wartości kulturowe, moralne, religijne i estetyczne, z drugiej zaś wartości samorealizacyjne, związane z rodzajem podejmowanej aktywności czy też wartości wpisane w formę działania, łączące się z obecnością innych osób, na przykład wspólnota, współpraca czy przyjaźń⁷⁹. Z perspektywy aplikacji modelu kluczowa jest teza, że źródłem trwałego, skutecznego, długofalowego i umocowanego ideowo zaangażowania w społeczności lokalnej czy w przestrzeni publicznej będzie utożsamianie się z wartościami: osobiście znaczącymi i podzielanymi z innymi współuczestnikami działania.

Przejawem sprawstwa jest poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość i wiara w skuteczność wspólnego działania w społeczności lokalnej, wspólnie z innymi, na rzecz innych. Są to stosowane w badaniach sondażowych wskaźniki społecznego zaangażowania, potencjału społecznikowskiego, postaw obywatelskich⁸⁰. Sfera działań obywatelskich, rozumianych jako całe spektrum dobrowolnych i oddolnych inicjatyw podejmowanych dla dobra wspólnoty, jest na ten element w strukturze partycypacji szczególnie wyczulona: poczucie nieadekwatności inicjatyw, ich „krótkiego życia”, jednosezonowości, podporządkowania koniunkturze, interesom gier politycznych czy partyjnych, rozwiązania fasadowe czy z góry skazane na brak skuteczności uniemożliwiają zaistnienie i utrwalenie poczucia sprawstwa. Analiza meandrów aktywności obywatelskiej lub jej braku nie może pomijać tego wymiaru, a obywatelska

⁷⁹ Por. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 351-380, 543.

⁸⁰ Zob. np. R. B o g u s z e w s k i, *Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne* („Komunikat z Badań CBOS” 2018, nr 33), Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2018; A. C y b u l s k a, *Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne* („Komunikat z Badań CBOS” 2023, nr 149), Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2023; por. K. P a n k o w s k i, *Spadek poczucia podmiotowości obywatelskiej* („Komunikat z Badań CBOS” 2022, nr 39), Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2022 s. 3-5.

praxis – w tym działania ewaluacyjne i promujące – nie może go lekceważyć. W praktyce organizacyjnej czy legislacyjnej oznacza to między innymi gwarancję obszarów oraz sposobów urzeczywistniania sprawstwa w doświadczeniu każdej osoby działającej⁸¹.

Doświadczenie uczestnictwa w obywatelskim obszarze partycypacji, rozumiane jako element struktury tego doświadczenia, ma charakter scalający i wzmacniający pozostałe elementy. Działanie obywatelskie zasadza się na współpracy; jego podtrzymywanie byłoby niemożliwe, gdyby ów wymiar doświadczenia nie był urzeczywistniany w przypadku poszczególnych osób. Pozytywne doświadczenia współpracy utrwalają z kolei przekonanie, że pewnych celów nie dałoby się zrealizować w pojedynkę, rozwijają osoby działające, generują chęć dalszego działania i otwierają nowe jego horyzonty, co stanowi jeden z najsilniejszych bodźców do kontynuacji zaangażowania mającego charakter dobrowolny. „Z innymi” oznacza bowiem odkrywanie i aktualizację swego potencjału w zakresie współpracy – niemożliwego do rozpoznania i urzeczywistnienia bez współdziału innych, odróżnianego od zasobów innych i ważnego dla urzeczywistnienia dobra wspólnego⁸².

Model teoretyczny doświadczenia partycypacji społecznej można zastosować do analizy poszczególnych jej wymiarów w różnych rodzajach aktywności, zarówno analizy jakościowej, jak i ilościowej, a także procesów kształtowania się każdego z nich oraz ich uwarunkowań w przypadku różnych osób i środowisk. Dzięki temu model pozwala na interpretację zmienności doświadczenia w czasie z uwzględnieniem dynamiki poszczególnych elementów. W ramach

⁸¹ Por. Jabłoński, Szymczak, dz. cyt., s. 24.

⁸² Por. Szymczak, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 428n. Zaproponowany konstrukt teoretyczny partycypacji społecznej posłużył do wskazywania w badanej zbiorowości modeli empirycznych. Ich osią każdorazowo była wartość ważna dla podmiotu lub kombinacja wartości. Wśród osób badanych wyróżniono pięć modeli podstawowych i pięć mieszanych. Przegląd odnotowanych wariantów, w których poszczególne elementy konstruktów teoretycznych występowały w różnych konfiguracjach, suponuje świadomość różnych układów „osi orientującej i ogniskującej działanie” partycypacyjne. Uwrażliwia na to zróżnicowanie w konkretnym miejscu i czasie, czy to na etapie diagnozowania doświadczeń osób włączonych w różne działania i inicjatywy, czy to w momencie ich projektowania. Warto wspomnieć chociażby fakt, że oś aksjologiczna nie w każdym przypadku oznacza intuicyjne układy wartości, czyli na przykład działanie prospołeczne motywowane altruizmem. Empiria dowodzi, że jego źródłem może być również podmiotowo wybierana samorealizacja. Implikacją tych konstatacji w omawianym obszarze życia społecznego pozostaje teza i postulat, aby rozważając kwestie aktywizacji osób i społeczności (niezależnie od obszarów), pozyskiwania wolontariuszy czy nawet zaangażowanych w swoje działania pracowników, mieć na uwadze znaczenie (ich oraz potencjalnych) odniesień do wartości. To one bowiem posiadają potencjał angażujący, uzasadniający działanie, wreszcie wiążący z nim na dłużej wraz z tego konsekwencjami (i niezależnie od umiejscowienia pośród innych znaczących czynności codziennych). Wątek ten ma też rudymentalne znaczenie na przykład w perspektywie socjalizacyjnej, w tym w przypadku socjalizacji religijnej czy współczesnych pytań o ścieżki społecznej inkluzji osób narażonych na marginalizację czy wykluczenie społeczne.

testowania teorii okazało się bowiem, że poszczególne elementy nie są (a zatem w zróżnicowanych wariantach doświadczenia nie muszą być) ukształtowane w sposób analogiczny w poszczególnych przypadkach od momentu genezy zaangażowania, natomiast kształtują się na różnych jego etapach: od momentu włączenia w działania z innymi i dla innych, poprzez przyjęcie swoich zakresów zadań, utwierdzenie w czasie czy w momencie realizacji zadań wspólnie z innymi osobami⁸³. Świadomość zróżnicowania doświadczeń partycypacyjnych (co do obszarów, czasu trwania, ich roli w indywidualnej biografii, funkcji, jakie pełni) oraz rozwijania się ich w czterech konstytutywnych wymiarach odsyła do znaczenia tego typu doświadczeń, ale również uwrażliwia na determinujące wyjaśnienia możliwości lub jej braku w odniesieniu do różnego typu działań, w tym społecznej partycypacji. Osadzenie w czasie sprawia, że poszczególne wymiary, zakorzenione w ontologicznej strukturze człowieka, zostają w czasie działania uruchamiane, rozpoznawane, a nawet odkrywane i stopniowo rozwijane. Mowa nie tyle o cechach osobowości czy temperamencie, ale o zakorzenionych w strukturze osoby potencjalnościach, na których identyfikacji bazuje teoria Wojtyły. Ten moment z kolei pozwala ukazać jeden z aspektów funkcjonalności tak ukonstytuowanych doświadczeń partycypacyjnych w wymiarze indywidualnym i społecznym⁸⁴.

Zdefiniowane wymiary partycypacji społecznej jako doświadczenia osoby w relacji do grupy czy wspólnoty działających można wreszcie odnosić do programów aktywizacyjnych i integracyjnych, aby projektować lub testować w nich kwestię warunków sprzyjających uaktywnianiu rzeczywistego uczestnictwa zarówno współdziałających realizatorów programu, jak i ich beneficjentów. Warunki takie w konkretnym miejscu i czasie można definiować, a następnie poddawać ewaluacji.

O ile model partycypacji jako doświadczenia osoby odnosi się do perspektywy osoby-podmiotu i doświadczania przez ten podmiot działania z innymi i dla innych, o tyle ujęcie teorii jako modelu czyni ją narzędziem analizy skoncentrowanej na konstytucji wspólnot, jakkolwiek zawiera w sobie implícite kwestię uczestnictwa ich członków. Gdy teorię uczestnictwa Wojtyły potraktujemy jako modelowo i weberowski typ idealny z jego implikującymi się elementami, może on wówczas być odnoszony do analizy wspólnot, organizacji, czy inicjatyw, w których ludzie działają razem, a w nich, do zagadnienia relacji osoby i wspólnoty. Elementy teorii tworzące typ idealny to (1) idea uczestnictwa z jej fundamentem, jakim jest zdolność do uczestnictwa w człowieczeństwie drugiego, (2) normatywnością dla osoby i wspólnoty

⁸³ Por. S z y m c z a k, *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie. Struktura, funkcje, modele*, s. 238n., 551n.

⁸⁴ Zob. tamże, s. 431-538 (rozdział poświęcony funkcjom partycypacji społecznej).

i (3) odniesieniem do wspólnego dobra, (4) koncepcja wspólnoty zbudowanej na uczestnictwie i idea prawidłowej konstytucji wspólnot, czyli wzajemnego implikowania się osoby i wspólnoty, wraz z (5) wariantami postaw wyrażających uczestnictwo – solidarnością i sprzeciwem oraz (6) będących zaprzeczeniem uczestnictwa – konformizmem i unikiem, a także (7) uzupełniającym całość wyjaśnieniem zaprzeczeń uczestnictwa: indywidualizmu (pochodzącego od osoby) i totalizmu (pochodzącego od wspólnoty).

Model można traktować jako analityczny punkt odniesienia, na przykład w ramach znanej w naukach społecznych metody studium przypadku, i odnosić do funkcjonowania grup, organizacji, wspólnot czy inicjatyw zakładających współdziałanie. Teoretyczny koncept może posłużyć jako narzędzie opisu, diagnozowania, weryfikacji metod i sposobów zorganizowania i funkcjonowania grup (aspekt temporalny), a w nich relacji pomiędzy uczestniczącymi osobami a grupą. Z teorii ujętej jako model dają się wyprowadzić implikacje normatywne i praktyczne dla konkretnych podmiotów bytowania czy działania. Jako konstrukt odnoszący się do dwukierunkowych relacji jednostki i społeczności, osoby i wspólnoty, modelowo ujęta teoria uczestnictwa może być wykorzystywana jako narzędzie eksplanacyjne, służące wyjaśnianiu aktualnie zachodzących w grupie procesów i przewidywaniu tendencji; diagnostyczne – w celu monitorowania funkcjonowania grup i organizacji czy identyfikowania źródeł ewentualnych problemów; ewaluacyjne, służące podsumowaniu etapu czy rodzaju działania, oraz normatywne, sprzyjające projektowaniu lub inicjowaniu działań grup, wspólnot czy organizacji.

Ilustracją zastosowania teorii uczestnictwa jako typu idealnego może być jej implementowanie na teren funkcjonowania Kościoła w jego wymiarze relacyjnym i wspólnotowym oraz w działalności duszpasterskiej. Implementacja ta była tym bardziej zasadna i warta przeprowadzenia, że Wojtyła zalicza wspólnoty religijne do wspólnot bytowania zbudowanych na głębszej aksjologii, a przez to tym mocniej domagających się umożliwiania uczestnictwa swoim członkom: właśnie ze względu na charakter wartości spajających ich *ex definitione*. Sformułowano zatem implikacje duszpasterskie dla wspólnoty Kościoła, wynikające z kolejnych tez zawartych w teorii uczestnictwa⁸⁵, przy założeniu i ze świadomością Bosko-ludzkiej natury Kościoła oraz teologicznego umocowania idei Kościoła jako *communio*. Z teorii Wojtyły można było wyprowadzić i ukazać znaczenie rozumienia siebie oraz każdej osoby we wspólnocie

⁸⁵ Propozycję aplikacji teorii jako modelu, sformułowano w ramach prac Komisji Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski nad programem duszpasterskim Kościoła katolickiego w Polsce (zob. t a ż, *Participatio jako zasada wspólnotowego życia i funkcjonowania Kościoła*, w: *Uczestnicząc we wspólnocie Kościoła. Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2023/2024. Zeszyt teologiczno-pastoralny*, red. W. Musioł i in., Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, Opole 2023, s. 41-59).

Kościół jako obdarowanej tym samym potencjałem antropologicznym, jako podmiotu świadomego, wolnego, zdolnego do refleksji, do wyboru wspólnoty i swojego miejsca w niej, do działania wraz z innymi, do przekraczania siebie w tym działaniu. Omówiono zobowiązania po stronie osób i wspólnot wynikające z normatywności idei uczestnictwa, w tym tezę Wojtyły o konieczności rozwijania tego potencjału; eksplikowano wartość zbudowanej na uczestnictwie wspólnoty, jej znaczenie dla poszczególnych osób i grup jako całości oraz wynikające z tego postulatory duszpasterskie; ukazano rolę postaw solidarności i sprzeciwu jako wyrazów dojrzałe ukonstytuowanej wspólnoty oraz znaczenie stałej uważności na możliwe w dynamice funkcjonowania wspólnot postawy konformizmu i uniku⁸⁶. Efektem zastosowania teorii jako typu idealnego jest też propozycja modelowej charakterystyki uczestnika wspólnoty Kościoła oraz wspólnoty Kościoła zakładającej uczestnictwo każdego ochrzczonego⁸⁷.

*

Teoria uczestnictwa okazała się możliwa do empirycznego zweryfikowania koncepcją wyjaśniania fenomenu społecznego zaangażowania. Jako taka może ona stanowić punkt odniesienia w refleksji i eksplorowaniu zagadnienia, którego dotyczy: uczestnictwa osoby oraz optymalnej konstytucji wspólnoty, wzajemnego implikowania się jednostki i społeczności, tegoż fundamentów i przejawów empirycznych. Po operacjonalizacji otwiera pole do pytań i analiz socjologicznych, a także do zastosowań w sferze praktyki społecznej.

Aplikacja teorii Wojtyły do życia społecznego oraz kwestii partycypacji społecznej prowadzi do kilku wniosków. Jeżeli uczestnictwo zakłada podmiotowość każdego członka wspólnoty, jego świadome odniesienie do wspólnego dobra i doświadczenie spełnienia we współdziałaniu, warunku uczestnictwa nie spełniają aktywności będące wyrazem indywidualistycznych dążeń jednostek do realizacji swoich celów przy wykorzystaniu aktywności innych lub bez względu na ich dobro, próby zadekretowania zaangażowania bez udziału zainteresowanych oraz projekty zakładające delegowanie wykonywania ogólnie zdefiniowanych zadań bez urzeczywistniania uczestnictwa osób je wykonujących. Nie realizują warunku uczestnictwa społeczności niewrażliwe na dobro poszczególnych członków i ich włączanie w obszar wspólnych działań. Nie bazują na uczestnictwie organizacje i działania legitymizujące jawnie lub niejawnie grupowy konformizm i obojętne na postawy uniku, wreszcie

⁸⁶ Por. tamże, s. 44-56.

⁸⁷ Tamże, s. 57n.

wykluczające możliwość dialogu i konstruktywnego sprzeciwu. I odwrotnie, urzeczywistnienie ujętych w teorii elementów, empirycznie zweryfikowanych, prowadzi do poczucia sensu i spełnienia w doświadczeniu poszczególnych osób, równoległe do rozwoju i żywotności wspólnot bytowania i działania, co w konsekwencji oznacza pełnienie wielu funkcji indywidualnych i społecznych, co również zyskało empiryczne potwierdzenie.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Barber, Benjamin. "Silna demokracja." Translated by Anna Krzynówek. In *Współczesna filozofia polityki: Wybór tekstów źródłowych*. Edited by Dorota Pietrzyk-Reeves. Kraków: Wydawnictwo Dante, 2003.
- Bartkowski, Jerzy. "Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym." In *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Edited by Mikołaj Herbst. Warszawa: Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.
- Bhattacharjee, Anol. *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*. np: Global Text Project, 2012.
- Blumer, Herbert. *Interakcjonizm symboliczny: Perspektywa i metoda*. Translated by Grażyna Woroniecka. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2007.
- Boguszewski, Rafał. *Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne: Komunikat z Badań CBOS, no. 33 (2018)*. Warszawa: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, 2018.
- Böhr, Christoph. "Mogę być zrozumiany tylko od wewnątrz": *Zarys myśli Karola Wojtyły o człowieku*. Translated by Paweł Zarychta. In *Europa i jej antropologia polityczna: Człowiek jako droga historii – o filozofii Karola Wojtyły*. Edited by Christoph Böhr and Christian Schmitz. Translated by Paweł Zarychta, Hanna Dmochowska, and Piotr Womela. Warszawa: Konrad Adenauer Stiftung, 2016.
- Bryman, Alan. *Social Research Methods*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2012.
- Buttiglione, Rocco. *Myśl Karola Wojtyły*. Translated by Jarosław Merecki. Lublin: Instytut Jana Pawła II KUL, 2010.
- Chudy, Wojciech. "Na odsiecz prawdzie o osobie ludzkiej." In Rocco Buttiglione, *Myśl Karola Wojtyły*. Translated by Jarosław Merecki. Lublin: Instytut Jana Pawła II KUL, 2010.
- Chudy, Wojciech. "Osoba ludzka w społeczeństwie." In *Katolicka nauka społeczna: Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*. Edited by Stanisław Fel and Józef Kupny. Katowice: Księgarnia św. Jacka, 2007.
- Creswell, John W. *Projektowanie badań naukowych: Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Translated by Joanna Gilewicz. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2013.

- Cybulska, Agnieszka. *Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne: Komunikat z Badań CBOS, no 149 (2023)*. Warszawa: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, 2023.
- Dahl, Robert. *Demokracja i jej krytycy*. Translated by Stefan Amsterdamski, Kraków and Warszawa: Instytut Wydawniczy Znak, 1995.
- Digital Commons at The University of South Florida. https://digitalcommons.usf.edu/oa_textbooks/3/.
- Encyklopedia socjologii*. Edited by Henryk Domański, Witold Morawski, Janusz Mucha, Maria Ofierska, Jerzy Szacki, and Marek Ziółkowski. Vol. 3, s.v. „partycypacja” (by Aleksander Surdej). Warszawa: Oficyna Naukowa, 2000.
- Flick, Uwe, *Projektowanie badania jakościowego*. Translated by Paweł Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- Galarowicz, Jan. *Człowiek jest osobą: Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 1994.
- Gałkowski, Jerzy W. “Człowiek i kultura w ujęciu Papieża Jana Pawła II.” In *Kultura w kręgu wartości*. Edited by Leon Dyczewski. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL and UMCS, Lublin 2001.
- Gałkowski, Jerzy W. “Osoba i wspólnota: Szkic o antropologii kard. Karola Wojtyły.” *Roczniki Nauk Społecznych* 8 (1980): 49–74.
- Giedymin, Jerzy. *Problemy. Założenia. Rozstrzygnięcia: Studia nad logicznymi podstawami nauk społecznych*. Poznań: PWN, 1965.
- Hołub, Grzegorz. “W stronę rekapitulacji myślenia o osobie ludzkiej: Z Karolem Wojtyłą ku przyszłości.” *Ethos. Kwartalnik Instytutu Jana Pawła II KUL* 38, no. 1 (149) (2025): 76–90.
- Jabłoński, Arkadiusz, and Wioletta Szymczak. “Aktywność obywatelska w kontekście modelu partycypacji społecznej: Socjologiczna aplikacja personalistycznych idei Karola Wojtyły.” *Przegląd Sejmowy*, no. 1 (162) (2021): 9–30.
- Krasnodębski, Zdzisław. *Rozumienie ludzkiego zachowania: Rozważania o filozoficznych podstawach nauk humanistycznych i społecznych*. Warszawa: Polski Instytut Wydawniczy, 1986.
- Lipset, Seymour Martin. “Obywatele i ich partie.” Translated by Dariusz Filar. In *Konstytucjonalizm. Demokracja. Wolność: Wybór tekstów*. Edited by Paweł Śpiewak. Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej 1996.
- Lofland, John, David A. Snow, Leon Anderson, and Lyn H. Lofland. *Analiza układów społecznych: Przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych*. Translated by Anna Kordasiewicz, Sylwia Urbańska, and Monika Żychlińska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009.
- Miles, Matthew B., and A. Michael Huberman. *Analiza danych jakościowych*. Translated by Stanisław Zabielski. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana, 2000.
- Nagórny, Janusz. *Posłannictwo chrześcijan w świecie*. Vol. 1. *Świat i wspólnota*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1997.
- Nagórny, Janusz. “Solidarność i sprzeciw: U podstaw uczestnictwa w życiu społecznym.” *Roczniki Teologiczne* 38–39, no. 3 (1991–1992): 7–23.

- Nowak, Stefan. *Metodologia nauk społecznych*. Warszawa: PWN, 1985.
- Offe, Claus, and Susanne Fuchs. "Schwund des Sozialkapitals? Der Fall Deutschland." In *Gesellschaft und Gemeinsinn: Sozialkapital im internationalen Vergleich*. Edited by Robert D. Putnam. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2001.
- Ossowska, Maria. *Normy moralne: Próba systematyzacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Ossowski, Stanisław. *Dziela*. Vol. 3. *Z zagadnień psychologii społecznej*. Warszawa: PWN, 1967.
- Pankowski, Krzysztof. *Spadek poczucia podmiotowości obywatelskiej: Komunikat z Badań CBOS, no. 39 (2022)*. Warszawa: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, 2022.
- Pokrywka, Marian. *Osoba. Uczestnictwo. Wspólnota: Refleksje nad nauczaniem społecznym Jana Pawła II*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2000.
- Putnam, Robert D. *Samotna gra w kręgle: Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Translated by Przemysław Sadura and Sebastian Szymański. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Reichertz, Jo. "Abduktion, Deduktion und Induktion in der qualitativen Forschung." In *Qualitative Forschung: Ein Handbuch*. Edited by Uwe Flick, Ernst von Kardorff, and Ines Steinke. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2009.
- Riesman, David. *Samotny tłum*. Translated by Jan Strzelecki. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, 1996.
- Rubin, Herbert J., and Irene S. Rubin. "Jak zmierzać do celu, nie wiążąc sobie rąk: Projektowanie wywiadów jakościowych." Translated by Marcin Ciechomski. In *Ewaluacja w edukacji*. Edited by Leszek Korporowicz. Warszawa: Oficyna Naukowa, 1997.
- Sartori, Giovanni. *Teoria demokracji*. Translated by Piotr Amsterdamski and Daniel Grinberg. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Schütz, Alfred. "Fenomenologia i nauki społeczne." Translated by Dorota Lachowska. In *Fenomenologia i socjologia: Zbiór tekstów*. Edited by Zdzisław Krasnodębski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1989.
- Słownik socjologii jakościowej*, s.v. "Metodologia teorii ugruntowanej – strategia analiz i badań jakościowych (Methodology of grounded theory – strategy of qualitative analysis and research)" (by Krzysztof Tomasz Konecki). Edited by Krzysztof Tomasz Konecki and Piotr Chomczyński. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2012.
- Styczeń, Tadeusz. *Solidarność wyzwala*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1993.
- Szacki, Jerzy. "Wstęp: Powrót idei społeczeństwa obywatelskiego." In *Ani książkę, ani kupiec – obywatel: Idea społeczeństwa obywatelskiego w myśli współczesnej; Wybór tekstów*. Edited by Jerzy Szacki. Translated by Barbara Szacka et al. Kraków and Warszawa: Wydawnictwo Znak and Fundacja im. Stefana Batorego, 1997.
- Szlachcicowa, Irena. "Wzory działań społecznych w perspektywie metodologii teorii ugruntowanej." In *Jak badać społeczeństwo obywatelskie: Doświadczenia prak-*

- tyków. Edited by Marek Nowak and Michał Nowosielski. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2009.
- Szostek, Andrzej. *Wokół godności, prawdy i miłości*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1995.
- Szymczak, Wioletta. "Participatio jako zasada wspólnotowego życia i funkcjonowania Kościoła." In *Uczestniczę we wspólnocie Kościoła: Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2023/2024; Zeszyt teologiczno-pastoralny*. Edited by Waldemar Musioł et al. Opole: Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, 2023.
- Szymczak, Wioletta. *Partycypacja osób zaangażowanych społecznie: Struktura, funkcje, modele*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013.
- Szymczak, Wioletta. *Partycypacja społeczna – jej istota i znaczenie*. In *Filozofia społeczna. Part 3. Realia społeczno-gospodarcze*. Edited by Stanisław Janeczek and Anna Starościc. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2022.
- Szymczyk, Jan. "Specyfika nowych ruchów społecznych." In *Wartości – interesy – struktury społeczne: Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym*. Edited by Jan Szymczyk. Lublin: Wydawnictwo Norbertinum, 2010.
- de Tocqueville, Alexis. *O demokracji w Ameryce*. Vol 2. Translated by Barbara Janicka and Marcin Król. Warszawa and Kraków: Fundacja im. Stefana Batorego and Wydawnictwo Znak, 1996.
- Weber, Max. *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*. Translated by Jan Miziński. Lublin: Test, 1994.
- Wojtyła, Karol. "Osoba i czyn." In Wojtyła, „*Osoba i czyn*” oraz inne studia antropologiczne. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1994.
- Wojtyła, Karol. "Osoba: podmiot i wspólnota." In Wojtyła, „*Osoba i czyn*” oraz inne studia antropologiczne. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1994.
- Wojtyła, Karol. "Problem konstituowania się kultury przez ludzką *praxis*." *Roczniki Filozoficzne* 27, no. 1 (1979): 9–20.
- Wojtyła, Karol. "Uczestnictwo czy alienacja?" In Wojtyła, „*Osoba i czyn*” oraz inne studia antropologiczne. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1994.
- Wójcicki, Ryszard. "Model." In *Filozofia a nauka: Zarys encyklopedyczny*. Edited by Zdzisław Cackowski, Jerzy Kmita, Klemens Szaniawski, and Paweł J. Smoczyński. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, and Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1987.
- Zemło, Mariusz. *Socjologia wiedzy w tradycji interakcyjno-fenomenologicznej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2003.
- Zgółka, Tadeusz. "Struktura." In *Filozofia a nauka: Zarys encyklopedyczny*. Edited by Zdzisław Cackowski, Jerzy Kmita, Klemens Szaniawski, and Paweł J. Smoczyński. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, and Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1987.

Ziółkowski, Marek. *Znaczenie, interakcja, rozumienie: Studium z symbolicznego interakcjonizmu i socjologii fenomenologicznej jako wersji socjologii humanistycznej*. Warszawa: PWN, 1981.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Wioletta SZYMCZAK – Karola Wojtyły teoria uczestnictwa. Potencjał badawczy i aplikacyjny z perspektywy socjologii

DOI 10.12887/38-2025-3-151-15

Przedmiotem artykułu jest prezentacja i uzasadnienie tezy o badawczym i aplikacyjnym potencjale wypracowanej przez Karola Wojtyłę antropologicznej teorii uczestnictwa, odczytanym z perspektywy socjologicznej. Bazując na personalistycznym fundamencie, w kontekście szeregu założeń epistemologicznych i metodologicznych dotyczących analizy osoby z perspektywy jej czynu, w fenomenologicznej optyce doświadczenia, Wojtyła proponuje i nasyca treścią kategorie uczestnictwa i wspólnoty, wyjaśnia ich antropologiczne zakotwiczenie oraz wzajemne zależności. Eksplikuje zagadnienie ontologicznego zakorzenienia podmiotowości osób oraz tegoż indywidualnych i wspólnotowych implikacji. Ukazuje wynikające z tych założeń rozumienie wspólnoty i jej właściwej konstytucji, bazującej na uczestnictwie inspirowanym odniesieniem do dobra wspólnego. Wskazuje empiryczne przejawy urzeczywistniania uczestnictwa i wspólnoty, ale również ich pozorów i negacji.

Jako taka, teoria okazała się inspirującym conceptem i punktem odniesienia dla interdyscyplinarnego namysłu i projektowania badań socjologicznych dotyczących kwestii, o których tu mowa. Włączona do korpusu teorii stanowiących zaplecze socjologicznych badań jakościowych odnoszących się do dobrowolnego zaangażowania społecznego w bardzo zróżnicowanych obszarach, stała się integralnym elementem analizy, która doprowadziła do sformułowania modelu partycypacji społecznej jako doświadczenia osoby. Temu zagadnieniu poświęcone zostały pierwsze dwie części artykułu. Z kolei w trzeciej ukazane zostały przykładowe warianty aplikacji modelu oraz teorii potraktowanej jako weberowski typ idealny (z odniesieniami do przykładów tych zastosowań, prezentowanych we wcześniejszych opracowaniach). Interdyscyplinarna refleksja pokazała bowiem, że również teoria ujęta jako model może służyć jako analityczny, diagnostyczny i eksplanacyjny punkt odniesienia, narzędzie do wyjaśniania procesów zachodzących wszędzie tam, gdzie osoby tworzą wraz z innymi wspólnoty bytowania czy działania.

Słowa kluczowe: Karol Wojtyła, teoria uczestnictwa, potencjał badawczy i aplikacyjny teorii, model partycypacji jako doświadczenia osoby, teoria uczestnictwa jako model

Kontakt: Katedra Socjologii Kultury, Religii i Partycypacji Społecznej,
Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin

E-mail: wioletsz@kul.pl

https://www.kul.pl/dr-hab-wioletta-szymczak-prof-kul,art_10831.html

ORCID 0000-0002-8749-8862

Wioletta SZYMCZAK, Karol Wojtyła's Theory of Participation: Research and Application Potential from the Perspective of Sociology

DOI 10.12887/38-2025-3-151-15

The paper presents and justifies Karol Wojtyła's anthropological theory of participation understood from the sociological perspective as a thesis for research with practical potential. Based on the personalistic approach and in the context of a number of epistemological and methodological premises concerning the analysis of the person from the perspective of her actions, as well as the phenomenological approach to her experience, Wojtyła proposes and fills with specific content the categories of participation and community, explaining their anthropological anchoring and mutual dependencies. He explicates the issue of the ontological rootedness of the subjectivity of persons and the implications of this rootedness to the individual as well as the community. Wojtyła describes his understanding of community and its proper constitution in reference to the concept of participation based on a recognition of the common good. He points both to manifestations of actual participation and community and to their mere appearances or outright negation.

As such, Wojtyła's theory of participation has proven to be an inspiring concept and point of reference for interdisciplinary reflection, designing sociological research on the discussed issues. Incorporated into the body of theories that constitute the background of sociological qualitative research on voluntary social engagement in very diverse fields, it has become an integral element of the analysis that led to the formulation of a model of social participation as the person's experience. The first two parts of the article focus precisely on this issue. The third part in turn describes exemplary variants of applying the model and theory treated as a Weberian ideal type (with references to instances of these applications discussed in earlier studies). Interdisciplinary reflection has shown that theory understood as a model can also serve as an analytical, diagnostic, and explanatory point of reference, a tool for explaining processes occurring wherever people, together with others, create communities of existence and action.

Keywords: Karol Wojtyła, participation theory, research and application potential of the theory, model of participation as the person's experience, participation theory as a model

Contact: Department of Sociology of Culture, Religion and Social Participation, Faculty of Social Science, John Paul II Catholic University of Lublin, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland

E-mail: wioletsz@kul.pl

https://www.kul.pl/dr-hab-wioletta-szymczak-prof-kul,art_10831.html

ORCID 0000-0002-8749-8862